

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ЗАХОДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

В. РЕЗНІКОВА

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарського права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Питання відповідальності в господарському процесі є одним із найбільш дискусійних. На сьогодні термін «господарсько-процесуальна відповідальність» відсутній у господарсько-процесуальному законодавстві, не планується законодавчого окреслення поняття господарської процесуальної відповідальності, її підстав та форм і за проектом Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1]. Натомість передбачається поява інституту заходів процесуального примусу — процесуальних дій, що вчиняються судом у визначених Господарським процесуальним кодексом України (далі — ГПК України) випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства (глава 9, ч. 1

ст. 132). Згідно зі ст. 133 проекту ГПК України до заходів процесуального примусу віднесено: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; штраф.

Зловживання правом завжди було і дотепер залишається невід'ємним атрибутом функціонування права. Однак водночас інститут зловживання правом є відносно новим для законодавства України та недостатньо розробленим для сучасної вітчизняної юридичної науки, наслідком чого є численні розбіжності у поглядах учених щодо правової природи, сутності поняття «зловживання правом». Тим часом вже нагальною стала потреба у нормативному визначенні терміна «зловживання правом», що зумовлюється передусім потребами практики правозастосування. Адже необхідною передумовою ефективної боротьби зі зловживанням правом є його наукові дослідження із подальшим впровадженням їх результатів у правотворчу, правореалізаційну та правозастосовну практику. У безпосередньому зв'язку з проблемою зловживання процесуальними правами

перебувають питання про поняття й ознаки процесуальних правопорушень і процесуальної відповідальності. Найвні дослідження з цього приводу нечисленні (праці, наприклад, Я. Грель [2], О. Єрмакова [3], Н. Чечиної [4], А. Юдіна [5] та ін.). Дослідження з питань зловживання процесуальними правами в господарському процесі є ще більш малочисельними (А. Забродський [6], О. Фонова [7], А. Смітюх [8], О. Перекрестная [9] та ін.).

Метою цієї публікації є: а) висвітлення існуючих у сучасній процесуалістиці підходів до визначення поняття господарсько-процесуальної відповідальності, її ознак та підстав настання, співвідношення господарської процесуальної відповідальності з процесуальним примусом; б) формування єдиного переліку підстав застосування заходів процесуального примусу та аналіз кожного із таких заходів за проектом ГПК України (попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; штраф); в) визначення ознак зловживання правом загалом, а також зловживання процесуальним правом зокрема; надання з огляду на зазначені ознаки доктринальних дефініцій термінам «зловживання правом» і «зловживання процесуальним правом»; г) дослідження існуючих на сучасному етапі розвитку господарського судочинства в Україні проблем протидії зловживанню процесуальними правами в контексті фахового обговорення проекту ГПК України; напрацювання пропозицій щодо його доопрацювання і вдосконалення.

У правовій науці немає єдиної концепції юридичної відповідальності. Вона розглядається і як реалізація санкцій правової норми, і як виконання порушеного обов'язку під впливом державного примусу, і як обов'язок правопорушника понести невігідні наслідки, і як захід державного примусу, що застосовується до правопорушника

тощо [10, 314–318; 11, 4]. Як наслідок, — відсутність уніфікованих підходів і до визначення поняття господарсько-процесуальної відповідальності: це застосування органами судової влади до учасників господарського процесу за порушення вимог господарсько-процесуального законодавства передбачених законом заходів державного примусу, виражених у формі несприятливих наслідків як процесуального, так і матеріально-правового характеру [12, 178–179]; це особлива форма державного примусу, яка виражається у реалізації законодавчо закріплених санкцій правових норм до учасників господарського судочинства у разі невиконання або неналежного виконання ними своїх процесуальних обов'язків, повноважень, а також за зловживання процесуальними правами [13, 156] та ін. Науці господарського процесуального права у зв'язку з викладеним ще потрібно буде встановити співвідношення господарської процесуальної відповідальності з процесуальним примусом, що також як один із видів державного примусу є невід'ємною складовою механізму господарського процесуального регулювання. На сьогодні це питання є предметом дискусії: одні вчені вважають, що застосування процесуального примусу у разі вчинення правопорушення має допоміжне значення та не пов'язане з обов'язком порушника нести відповідальність [14, 119], що особливість заходів процесуального примусу, власне, і полягає у тому, що обмеження, які ними передбачені, не мають ознак відповідальності, — їх призначення полягає в попередженні або припиненні поведінки, яка порушує встановлені в суді правила або протиправно перешкоджає здійсненню судочинства, що застосування заходів процесуального примусу є правом суду, тобто їх застосування не є обов'язковим наслідком порушення, яке є характерним у межах правової відповідальності [20, 164];

інші вчені переконані, що процесуальною відповідальністю, власне, і є встановлені нормами процесуального права заходи процесуального примусу, що застосовуються судом у встановленому законом порядку до учасників судового процесу (осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу) за вчинення процесуального правопорушення у вигляді позбавлення порушника суб'єктивного процесуального права чи покладення на нього нових або додаткових обов'язків [15, 38].

Відмінна ознака процесуальної відповідальності як виду юридичної відповідальності, на думку О. Осадчої, полягає у тому, що в цьому випадку поняття процесуальної відповідальності містить не тільки всі риси змісту юридичної відповідальності, а й характерні ознаки юридичного процесу, що й визначає специфіку процесуальної відповідальності [16, 82]. Слід також погодитися із Н. Чечиною у тому, що це настільки самостійний вид, форма юридичної відповідальності, наскільки система процесуальних норм є часткою, формою соціальних, правових норм. Зміст процесуальної відповідальності похідний від юридичної відповідальності, де галузеве процесуальне право похідне від права загалом [4, 36]. Відтак, будучи наділеною всіма ознаками юридичної відповідальності, господарсько-процесуальна відповідальність має свої особливості: суб'єктний склад, сфера застосування, процедура застосування, порядок оскарження, склад заходів процесуальної відповідальності тощо. Серед сутнісних ознак господарсько-процесуальної відповідальності виокремлюють також відсутність обов'язку встановлення вини як умови притягнення до відповідальності (вина порушника фактично презюмується, наприклад: якщо невідомі причини неявки сторони в судове засідання, то ці причини презюмуються як неповажні, що тягне за собою можливість розгляду справи за відсутності сторони;

пропуск процесуальних строків, що позбавляє права на вчинення певних процесуальних дій, також вважається вчиненням із неповажних причин, поки не буде доведено інше тощо) [12, 179].

Виокремлюють формальну та фактичну підстави настання господарсько-процесуальної відповідальності. Формальною підставою є норми господарського процесуального права, в диспозиціях яких сформульовані обов'язки, а в санкціях — заходи відповідальності. Фактичною підставою визнається процесуальне правопорушення, тобто порушення приписів процесуального законодавства у вигляді невиконання учасником господарського процесу своїх процесуальних обов'язків або порушення процесуальних заборон [13, 155–156]. Здебільшого господарсько-процесуальне правопорушення вчиняється у формі невиконання господарсько-процесуального обов'язку, приписів ГПК України. Оскільки абсолютна більшість складів правопорушень є формальними, це позбавляє суд необхідності встановлення фактів наявності збитків і причинно-наслідкового зв'язку. Для виникнення господарсько-процесуальної відповідальності, окрім традиційних передумов (наявності відповідної правової норми, правосуб'єктності особи та правопорушення), обов'язковою є наявність також процесуального акта (наприклад, ухвали), на підставі якого таку відповідальність покладено на особу. Застосування заходів господарсько-процесуальної відповідальності має на меті: запобігання неправомірній поведінці учасників судового процесу; забезпечення дотримання встановленого законом порядку та принципів здійснення правосуддя; захист інтересів учасників судового процесу, компенсацію витрат добросовісної сторони; превентивний вплив на правопорушника й інших суб'єктів тощо. Форми господарсько-процесуальної відповідальності: штрафні санкції; компенсаційні санкції; застосу-

вання несприятливих процесуальних наслідків [12, 180].

Водночас група учених (Б. Базилєв [17, 41], І. Самощенко, М. Фарукшин [18, 187], В. Комаров [19, 373] та ін.) заперечує існування процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, оскільки для існування процесуальної відповідальності особи, що зловживає своїми процесуальними правами або не виконує покладених на неї обов'язків, постає необхідність виокремлення виду правопорушення, що має самостійний характер, — як процесуального правопорушення загалом, так і господарсько-процесуального зокрема, якого у законодавстві прямо не передбачено. При цьому встановлення господарської процесуальної відповідальності має пов'язуватися із наслідками нездійснення чи неналежного здійснення особистого інтересу, що загалом не відповідає теорії юридичної відповідальності. Крім того, примус щодо сторін та інших осіб, які беруть участь у справі і які мають юридичну заінтересованість у вирішенні справи, до реалізації своїх прав і виконання своїх обов'язків під загрозою застосування заходів процесуальної відповідальності, не відповідає ні методу правового регулювання процесуальних відносин, ні загальним принципам судового процесу та суперечить загалом конструкції юридичної відповідальності [19, 373–374].

Проект ГПК України, як вже зазначалося, містить главу 9 «Заходи процесуального примусу», де назва ст. 132 «Підстави і порядок застосування заходів процесуального примусу» не відповідає її змісту, оскільки в змісті цієї статті як підстави, так і порядок застосування заходів процесуального примусу не врегульовані. Частина 1 містить лише легальне визначення поняття заходів процесуального примусу, тоді як ч. 2 — вказівку на застосування їх судом шляхом постановлення ухвали.

Перелік підстав застосування заходів процесуального примусу можна сформулювати, аналізуючи зміст статей 134–136 проекту ГПК України:

- порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді);
- неподання письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин;
- невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;
- невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;
- порушення заборон, встановлених у ч. 10 ст. 189 проекту ГПК (під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні, аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис).

Проектом ГПК України передбачено декілька заходів процесуального примусу.

Попередження та видалення із залу судового засідання (ст. 134)

Змістом *попередження* як заходу процесуального примусу в господарському судочинстві має стати одночасне інформування порушника про недопустимість протиправної поведінки, про те, від вчинення яких дій він повинен утриматися або які дії він повинен

виконати для припинення правопорушення, а також повідомлення про застосування більш суворих заходів у разі його продовження. *Порушення порядку під час судового засідання* як спосіб порушення встановлених у суді правил — це дії (бездіяльність) учасників процесу або інших осіб, присутніх у залі судового засідання, які не виконують передбачені господарським процесуальним законодавством обов'язки, що направлені на забезпечення у судовому засіданні належного порядку. Варто зауважити, що проект нової редакції ГПК України не визначає, які саме дії можуть кваліфікуватись як порушення порядку в судовому засіданні. Під *розпорядженнями судді (головуючого судді)*, невиконання яких є способом порушення встановлених у суді правил, необхідно, ймовірно, розуміти усні вказівки, накази головуєчого судді учасникам процесу, а також іншим особам, присутнім у судовому засіданні, що спрямовані на забезпечення порядку в судовому засіданні та проведення засідання у встановленому законом і судом порядку. Такі вказівки та накази не є попередженням про порушення порядку під час судового засідання учасником процесу або іншими особами, присутніми в судовому засіданні. Характерними особливостями розпоряджень головуєчого судді є: спосіб керування головуєчим ходом судового засідання; прямий (безпосередній) вплив на учасників процесу та осіб, присутніх у судовому засіданні, шляхом встановлення їхніх прав та обов'язків; односторонній вибір головуєчим процесуальних дій (не підлягають обговоренню ні з іншими суддями, під час колегіального розгляду, ні з учасниками процесу); беззаперечна обов'язковість виконання розпоряджень головуєчого; обмежений характер владних процесуальних дій головуєчого, вони обмежені колом суб'єктів, на яких поширюються — це учасники господарського процесу та інші особи,

присутні в залі судового засідання, а також у часі — вони є обов'язковими тільки під час судового засідання [20, 165–166].

Видалення порушника із залу судового засідання полягатиме в позбавленні його фізичної можливості порушувати встановлений порядок і вчиняти протиправні дії повторно й, відповідно, сприятиме забезпеченню належних умов для подальшого здійснення судового розгляду. *Повторність* як підстава для застосування до порушника видалення із залу судового засідання повинна розглядатися крізь призму поведінки конкретної особи: якщо до певної особи вже було застосовано попередження, однак своїми діями (аналогічними або ж будь-якими іншими) вона продовжує перешкоджати нормальному ходу судового процесу, ігноруючи загрозу застосування примусу, яка містилась в ухвалі про застосування щодо неї попередження, до неї варто буде застосувати такий захід процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання. Місце вчинення порушення — одна з ключових підстав застосування таких заходів процесуального примусу, як попередження та видалення із залу судового засідання [21, 22]. Попередження, як і видалення із залу судового засідання, застосовуватиметься щодо порушників порядку в залі судового засідання: ними можуть бути як особи, які беруть участь у справі, інші учасники господарського процесу, так і інші особи, які не є учасниками господарського процесу, але присутні в залі судового засідання. Невизначеним за проектом ГПК України на сьогодні залишається, щоправда, питання термінів (строків), на які повинна видалятися особа, щодо якої застосовується видалення із залу судового засідання.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом (ст. 135)

Це превентивний процесуальний захід оперативного реагування суду на дії, які протиправно перешкоджають

здійсненню господарського судочинства. Він направлений на припинення існуючого протиправного діяння у формі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання. Обов'язкова умова його застосування — наявність ухвали суду про витребування письмових, речових чи електронних доказів, яка має характер владного правозастосовного акта, на підставі якого виникає правовідношення, де праву суду витребувати доказ кореспондує обов'язок особи надати суду витребуваний доказ або повідомити причини його неподання. Підставою застосування тимчасового вилучення доказів для дослідження судом є об'єктивно-протиправне діяння, яке може проявлятися у таких формах [22, 190]: ненаправленні особою витребуваних судом доказів безпосередньо до суду, а причини, вказані нею, є неповажними; ненаправленні витребуваних судом доказів та неповідомленні причин їх неподання; ненадання доказів уповноваженій судом зацікавленій особі, яка бере участь у справі, для представлення їх суду з причин, визнаних судом неповажними; ненадання уповноваженій судом зацікавленій особі, яка бере участь у справі, витребуваного доказу для представлення його суду та неповідомлення про це суд із зазначенням причин. Відповідно до ст. 135 проекту ГПК України в ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються, крім іншого, підстави проведення тимчасового вилучення доказів. В ухвалі суд розкриває, у чому конкретно виявилось неподання доказів, яка підстава примусу. При цьому вилучати докази можна як в осіб, які беруть участь у справі, так і в інших осіб, у яких міститься доказ. Оскільки можливість застосування тимчасового вилучення доказів пов'язана з неподанням витребуваних судом доказів, то й вилучено може бути тільки той доказ та

у тієї особи, що були вказані в ухвалі про витребування доказів. Наявність клопотання про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом не є обов'язковою умовою його застосування.

Штраф (ст. 136)

Цей захід процесуального примусу характеризується тим, що: а) розмір штрафу: від 2 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а у випадку повторних чи системних порушень — від 10 до 100 розмірів прожиткового мінімуму; б) суд, з урахуванням конкретних обставин справи, може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника; в) ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції (касаційному оскарженню ухвала не підлягає); г) ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом, стягувачем за яким є Державна судова адміністрація України; г) суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, щодо якої її постановлено, виправила допущене порушення та/або надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків.

У юридичній літературі виокремлюють такі ознаки штрафних санкцій у господарському процесі [23, 432]: а) штрафні санкції є формою господарської процесуальної відповідальності, що застосовується виключно у випадках, встановлених законом, та чітко спрямована на виконання приписів господарського процесуального законодавства; б) розмір штрафних санкцій передбачений виключно в законі та залежить від правопорушень, які допускають сторони та інші учасники процесу під час розгляду справи в господарському суді; в) штрафні санкції у господарському судочинстві — це специфічні санкції, які мають комплексний, самостійний і виключно грошовий характер; г) застосування штрафних

санкцій у господарському процесі є не обов'язком уповноваженої особи, а її правом, що залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Крім зазначеного, за проектом ГПК України за ведення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом. Таку відповідальність передбачається закріпити у ст. 384 проекту змін до Кримінального кодексу України «Ведення в оману суду або іншого уповноваженого органу». Так, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправдивий висновок експерта, складений для надання або наданий суду, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, завідомо неправильний переклад, — каратимуться виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Чинне господарське процесуальне законодавство не містить визначення поняття «зловживання процесуальним правом». Утім, у ч. 4 ст. 434 ГПК України встановлює можливість для суду зобов'язати заявника, який вимагає вжиття запобіжних заходів, забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду. Однак це чи не єдина згадка про зловживання у господарському судочинстві. Тим часом практика зловживання сторін своїми процесуальними правами набула неабиякого поширення у господарському судочинстві. На сьогодні чимало дій у господарському судочинстві можна кваліфікувати як зловживання процесуальними правами, однак, на жаль, все ще немає дієвого механізму запобігання їм, відсутня чітка концепція щодо протидії зловживанню процесуальними правами. Господарський суд обмежений за чин-

ним процесуальним законодавством у можливостях впливу на недобросовісну поведінку сторони, що дає змогу зацікавленим особам різними способами затягувати розгляд справи, перешкоджати ухваленню несприятливих для себе судових актів і здійснювати інші протиправні дії у сфері господарського судочинства.

До ознак зловживання правом на сьогодні можна з упевненістю віднести такі: а) має місце лише при недобросовісній реалізації суб'єктом свого суб'єктивного права не за його призначенням; б) завжди має вольовий та усвідомлений характер; в) заподіяння шкоди суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створення реальної загрози її заподіяння; г) характеризується формальною правомірністю (має місце відсутність порушення конкретних юридичних заборон при порушенні загальних правових принципів, які покликані спрямувати поведінку суб'єкта в межах певного соціального призначення наданих йому правомочностей) [24].

На основі виокремлених ознак **зловживання правом** пропонуємо визначати як *вольову та усвідомлену діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дії).*

Зловживання процесуальним правом у господарському судочинстві — діяння (дія та/або бездіяльність), яке полягає у реалізації учасниками судового процесу наданих їм законом прав та повноважень усупереч їх призначенню, з протиправною заінтересованістю, що призвело та/або може призвести до завдання шкоди як публічним, так і приватним інтересам шляхом утруднення чи унеможливлення досягнення завдань господарського судочинства.

Щодо ознак зловживання процесуальними правами, то це такі:

а) зловживати процесуальними правами можуть лише ті особи, які беруть участь у справі, та наділені відповідними процесуальними правами відповідно до ГПК України;

б) недобросовісна поведінка в діях осіб, які зловживають процесуальними правами в господарському процесі;

в) прихована мета зловживання такими правами, яка пов'язана з прямим умислом;

г) має бути присутнім інтерес учасника судового процесу, який зловживає правом, при оцінці відповідної поведінки [25].

На підставі аналізу змісту норм чинного ГПК України (статті 18 і 19) можна зробити висновок, що процесуальною можливістю зловживати процесуальними правами наділені сторони, треті особи, прокурор, представники сторін, судовий експерт, посадові особи, а також суд (судді). Зловживання процесуальними правами в господарському процесі України може здійснюватися на будь-якій стадії провадження у справі, навіть до подання позову, оскільки в господарському судочинстві можливе вжиття запобіжних заходів (арешт коштів на рахунках можливого відповідача на цій стадії як запобіжний захід відповідно до ст. 432 ГПК України є прикладом зловживання процесуальним правом зі сторони можливого позивача).

Класифікувати зловживання процесуальними правами можна:

а) за стадіями господарського процесу (зловживання на стадії провадження у господарському суді першої інстанції; в апеляційній інстанції; в касаційній інстанції; на стадії перегляду рішень господарського суду, що набрали чинності, за нововиявленими обставинами; на стадії виконання судових актів (виконавчого провадження));

б) за кількістю осіб, що беруть участь у зловживанні (вчинювані однією осо-

бою чи одночасно двома і більше особами за попередньою змовою);

в) за предметною ознакою (загальні (характерні для господарського судочинства загалом, свідчать про те, що судовий процес є наслідком недобросовісних дій сторони у справі, наприклад, це завідомо безпідставне подання позову до суду першої інстанції) та інституційні (вчиняються у сфері відносин, регульованих процесуальними нормами окремого інституту господарського процесуального права, наприклад, зловживання пов'язані зі сплатою судового збору й несенням інших судових витрат, у сфері підвідомчості справ господарським судам, підсудності справ тощо));

г) за якісною ознакою (прості (легко розпізнаються і кваліфікуються) та складні (ззовні мало чим відрізняються від правомірної поведінки особи, складні для виявлення, кваліфікації та доказування));

г) за мірою впливу на результати розгляду справи (такі, що тією чи іншою мірою вплинули, або ж не мали жодного впливу на результат вирішення справи по суті);

д) за об'єктом (ті, що посягають лише на інтереси правосуддя (основний об'єкт), а також ті, що посягають як на інтереси правосуддя, так і на права осіб, які беруть участь у справі (додатковий об'єкт));

е) за кількістю вчинюваних дій (одичні та множинні) та їхньою тривалістю (завершені та триваючі) тощо [26; 27].

Розглянемо проблеми протидії зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві [28] у порівняльному аспекті, базуючись на нормах чинного ГПК України і проекту ГПК України [1]:

1) істотною вадою чинної ст. 22 ГПК України є те, що обов'язок добросовісно користуватися належними процесуальними правами покладається сьогодні лише на сторони у gospodar-

ському процесі. Втім, не тільки від їхньої добросовісної поведінки може залежати вирішення справи, оскільки є ще інші особи, які беруть участь у справі (експерти, перекладачі тощо). Відсутня пряма заборона зловживання правами, а також чіткий перелік дій, які суд міг би визнати зловживанням процесуальними правами.

Проект ГПК України частково вирішує цю проблему, поширюючи обов'язок добросовісно користуватися процесуальними правами на всіх учасників господарського процесу та їх представників (ст. 44), тоді як під «учасниками справи» розуміє лише сторін та третіх осіб (ст. 42). Стаття 44 не лише чітко регламентує заборону зловживання процесуальними правами, а й надає суду право з урахуванням конкретних обставин справи визнати ті чи інші дії зловживанням, при цьому встановлюючи їх наслідком право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Відповідно до цієї статті учасники справи зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами й неухильно виконувати процесуальні обов'язки. Учасники справи зобов'язані: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися у судові засідання за викликом суду, якщо їхня явка визнана судом обов'язковою; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом. У випадку невиконання учасником справи його обов'язків, суд застосовує до такого учасника

справи заходи процесуального примусу (ч. 2 ст. 43 проекту ГПК України);

2) алгоритм дій для недобросовісних учасників процесу щодо зловживання процесуальними правами подекуди з очевидністю вбачається із тексту рекомендаційних роз'яснень вищих судових інстанцій. Так, наприклад, це п. 5 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України» та п. 5 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 р. № 11 «Про деякі питання практики застосування розділу XII¹ Господарського процесуального кодексу України», що містять переліки обставин, які виключають перегляд судових актів у апеляційному/касаційному порядку. Право винесення з цього приводу ухвал надається, відповідно, не суду першої/апеляційної інстанції, а судам апеляційної/касаційної інстанції відповідно (залежно від рівня оскарження), у зв'язку з чим господарські суди України заповонила тенденція до оскарження, до прикладу, процесуальних документів, які не ухвалювалися взагалі та/або є відсутніми у справі, оскільки в такому разі є реальна можливість до затягування судового процесу в очікуванні відповідної ухвали суду апеляційної/касаційної інстанції.

Часткове вирішення цієї проблеми (статті 258, 290 проекту ГПК України) планується через пряме подання апеляційних/касаційних скарг до суду апеляційної/касаційної інстанції напряму (замість — через суд нижчої інстанції, як це має місце за чинним ГПК України). До того ж невичерпний перелік дій, які суперечать завданню господарського судочинства, які залежно від конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами, вміщено до ст. 44 (ч. 2) проекту ГПК України.

Щоправда, проблемою може стати надмірна кількість у цій статті положень оціночного характеру, як-то: «вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення», «вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями», «подання завідомо безпідставного позову», «у спорі, який має очевидно штучний характер» та інші, трактування яких повністю віддається на розсуд суду без надання будь-яких критеріїв, що могли б слугувати для цього орієнтирами.

Використовуючи такі формулювання, як зазначає Г. Колесніков, розробники проекту ГПК України, ймовірно, хотіли вказати на умисність дій особи, котра зловживає правом на подання позову та, одночасно, допускає необґрунтованість позову, тобто його безпідставність. Що ж до нормативного закріплення відповідних критеріїв, то це стане можливим лише після формування судової практики застосування вказаних норм, аналізу результатів їхнього застосування [29];

3) саме собою законодавче закріплення у ст. 22 ГПК України обов'язку сторін добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами не є дієвим механізмом протидії зловживанню процесуальними правами, оскільки за порушення цього обов'язку не передбачено ефективних заходів відповідальності, жорстких санкцій. На сьогодні *щодо відповідальності, яку господарський суд може покласти на сторону за дії, що кваліфікуватимуться як зловживання процесуальними правами*, то:

1. Відповідно до ч. 2 ст. 49 ГПК України, якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї судовий збір незалежно від результатів вирішення спору. Слід, однак, зробити два застереження: по-перше, за бук-

вальним тлумаченням змісту вказаної норми суд має право це зробити лише у разі винних неправильних дій сторони, які передували виникненню спору, а не якщо вона допустила недобросовісну поведінку вже в процесі розгляду справи в суді, тобто після виникнення спору, а по-друге, у згаданій нормі термін «неправильні дії» є дещо некоректно вжитим (незрозуміло, чи йдеться про які-небудь протиправні дії, які не передбачені ГПК України, чи про певні процесуальні порушення, які вчиняються при заявленні клопотань, поданні доказів тощо)

Проект ГПК України містить подібну на перший погляд норму (ч. 9 ст. 130): *«У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на таку сторону витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору»*. Як бачимо, термін «неправильні дії» не замінено іншим (більш коректним за змістом), а звідси виникає запитання: що це за дії, яка їхня природа та за якими критеріями суд ті чи інші дії повинен відносити до таких, що є «неправильними»? Оскільки термін «правильні дії сторони» законодавству невідомий, то недоцільним є й подальше використання терміна «неправильні дії сторони» в господарському процесуальному законодавстві. Можлива альтернатива — «неправомірні дії».

Позитивом водночас є те, що відповідно до проекту ГПК України при вирішенні питання про розподіл судових витрат суд враховує як дії сторони щодо досудового вирішення спору мирним шляхом під час розгляду справи, стадію розгляду справи, на якій такі дії вчиняються, так і (на відміну від чинної ч. 2 ст. 49 ГПК України) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною

явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо (пункти 3, 4 ч. 5 ст. 130 проекту ГПК України).

2. Відповідно до ч. 5 ст. 83 ГПК України господарський суд, ухвалюючи рішення, має право стягувати з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону. При цьому також слід мати на увазі, що передбачене у п. 5 ст. 83 ГПК України право господарського суду при ухваленні рішення стягнути з винної сторони штраф у дохід державного бюджету України стосується не лише рішень, прийнятих по суті справи, а й ухвал, зокрема тих, якими розгляд справи не закінчується, до прикладу, ухвали про відкладення розгляду справи у зв'язку з неявкою в судове засідання представника учасника судового процесу та/або неподання ним витребуваних судом матеріалів тощо. Однак суттєвим недоліком зазначеної норми є те, що застосування її є можливим лише на стадії ухвалення рішення (після розгляду спору по суті), що унеможливує вжиття таких заходів під час судового провадження у справі з метою забезпечення її повного розгляду та встановлення всіх обставин справи.

Відповідно до проекту ГПК України таке право в господарського суду при ухваленні судового рішення відсутнє (статті 234, 238). Натомість штраф — це самостійний захід процесуального примусу (ст. 136): «Суд може постановити ухвалу про стягнення в доход Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від двох до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинен-

ня дій, покладених судом на учасника судового процесу;

2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;

3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;

4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;

5) порушення заборон, встановлених частиною десятою статті 189 цього Кодексу». Цим суду надається можливість застосування такого заходу процесуального примусу, як штраф вже й під час судового провадження у справі з метою забезпечення її повного розгляду.

3. Відповідно до ст. 75 ГПК України у разі неподання учасником судового процесу з поважних причин або без повідомлення причин матеріалів та інших доказів, витребуваних господарським судом, останній може здійснити розгляд справи за наявними в ній матеріалами та доказами або, з огляду на обставини конкретної справи, залишити позов без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 81 ГПК України (у наведених випадках відповідні докази не повинні прийматися у подальшому й судом апеляційної інстанції).

Подібні норми (ст. 81 «Подання доказів», ст. 82 «Витребування доказів») містяться й у проекті нової редакції ГПК України: «Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, що їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї» (ч. 8 ст. 81). У разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або непо-

дання таких доказів без поважних причин, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу. У разі ж неподання учасником справи витребуваних судом доказів без поважних причин або без повідомлення причин суд, залежно від того, яка особа ухиляється від їх подання та яке ці докази мають значення, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у її визнанні, або розглянути справу за наявними в ній доказами, а у разі неподання таких доказів позивачем — також залишити позовну заяву без розгляду (частини 8, 9 ст. 82).

Передбачає проект ГПК України (ст. 135) і такий захід процесуального примусу, як тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, — у разі неподання письмових, речових та електронних доказів, що витребувані судом, без поважних причин або без повідомлення причин. На нашу думку, щоправда, такий захід примусу прямо суперечить принципам змагальності, рівності сторін у процесі, диспозитивності та з'ясування всіх обставин справи. Стаття 75 проекту ГПК України, крім загального правила *«кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Докази подаються сторонами та іншими учасниками справи. Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи»* містить і виняток із нього: *«...крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів»*. Це свідчить про відхід від традиційної змагальної моделі судочинства. Уможливується тим самим (санкціонується) й втручання суду в право власності, адже доказами можуть бути предмети матеріального світу, які своїм існуванням, якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають

змогу встановити обставини, що мають значення для справи (речові докази — ст. 94 проекту ГПК України). Розробники проекту нової реакції ГПК України вочевидь проігнорували загальні та основоположні правові позиції, напрацьовані практикою Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ). Як відомо, практикою ЄСПЛ напрацьовані три критерії, які слід оцінювати з тим, щоб зробити висновок, чи відповідає певний захід втручання у право власності принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), а саме: чи є такий захід законним (тобто чи має він «легітимну мету»); чи втручання у право власності має на меті «суспільний інтерес» (тобто чи є таке втручання «необхідним у демократичному суспільстві»); чи є такий захід пропорційним цілям, які ставляться. Якщо хоча б одного критерію із перелічених не буде додержано, то ЄСПЛ констатує порушення державою ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (наприклад, у справах *«Веренцов проти України»*, *«Шокін проти України»*, *«Серков проти України»*, *«Колишній король Греції та інші проти Греції»*, *«Трегубенко проти України»*, *«“East/West Alliance Limited” проти України»* та ін.).

Як зазначає Б. Рим, норми проекту нової редакції ГПК України спрямовані на дисциплінування учасників процесу та визначають конкретні негативні юридичні наслідки недобросовісного здійснення сторонами своїх прав та обов'язків. Так, у випадку порушення процедури подання доказів суд може не взяти їх до уваги. Однак виникають сумніви щодо можливості практичної реалізації цих норм. Наприклад, якщо відповідач у справі про стягнення заборгованості представить копії документів про сплату боргу, не виконавши вимог щодо строку подання таких доказів чи надси-

лання їх іншому учаснику, складно такий доказ не врахувати при ухваленні судового рішення. Ще одним яскравим прикладом негативних наслідків для сторони, яка ухиляється від вчинення певних дій, є п. 4 ст. 103 проекту ГПК України: у разі ухилення учасника справи від подання суду на його вимогу необхідних для проведення експертизи матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, що перешкоджає її проведенню, суд залежно від того, яка особа ухиляється, а також, яке ця експертиза має значення, може визнати встановленою обставину, для з'ясування якої експертиза була призначена, або відмовити у її визнанні. Пропонується запровадити правило, що суд має право збирати докази лише у винятковому випадку — наявності сумнівів у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав. На практиці насправді непоодинокими є випадки, коли сторони, намагаючись досягти певних юридичних результатів, імітують спір та не подають усіх можливих доказів з метою ввести суд в оману. Водночас зазначена ініціатива містить певні ризики, які повинна подолати судова практика. Так, оціночне поняття «добросовісне здійснення прав» потребуватиме чіткого тлумачення та розуміння. До прикладу, яким чином тлумачити бездіяльність сторони в процесі доказування, неподання доказів без поважних причин тощо? У такому випадку не можна говорити про недобросовісність здійснення прав. У контексті п. 4 ст. 75 проекту ГПК України йтиметься, очевидно, про випадки зловживання сторонами своїми правами, намагання маніпулювати доказами шляхом часткового їх подання до суду, про випадки зловмисної домовленості між сторонами, ініціювання судових процесів з метою досягнення неправомірних переваг в інших процесах [30].

4. Відповідно до ст. 90 ГПК України (див. також п. 5.13 постанови Пленуму

Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», інформаційний лист Вищого господарського суду України від 15 березня 2010 р. № 01–08/140 «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві») у будь-яких випадках зловживання сторонами та іншими учасниками процесу своїми процесуальними правами, всупереч обов'язкові добросовісно користуватися ними, господарському суду належить реагувати шляхом винесення окремих ухвал, а за наявності підстав — також і надіслання повідомлень прокурору або органу досудового розслідування.

Інститут окремих ухвал відомий процесуалістиці ще з радянських часів і являє собою певні «наглядіві» за своєю суттю функції суду, спрямовані на підвищення правосвідомості й правопорядку. Вважалося, що така практика сприятиме зменшенню кількості можливих судових спорів, правопорушень. Сутність відповідного процесуального інституту полягає у тому, що суду надається право звернути увагу на порушення законності (й інші недоліки) в діяльності підприємств, установ, організацій, причому не лише щодо тих осіб, які беруть участь у спорі, а й щодо будь-яких інших. Відповідна ухвала історично від початку направлялась тому суб'єкту, до компетенції якого входило усунення відповідних недоліків.

Водночас відповідна норма ГПК України (ст. 90) навряд чи може використовуватись як ефективний засіб протидії зловживанням процесуальними правами на сучасному етапі, оскільки:

1) протидія зловживанням процесуальними правами не є її безпосереднім цільовим призначенням;

2) чинне законодавство на сьогодні не передбачає жодних санкцій за неви-

конання приписів окремих ухвал господарського суду (річ у тім, що зі змісту ч. 2 ст. 90 ГПК України вбачається, — окрема ухвала надсилається відповідним підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам, посадовим особам, які несуть відповідальність за ухилення від виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, в порядку та розмірі, передбаченому ч. 1 ст. 119 ГПК України, однак відповідну статтю було виключено з ГПК у 2000 р. разом зі ст. 118, а у 2001 р. — доповнено нею кодекс знову, втім, регулює вона тепер поновлення пропущеного строку для пред'явлення наказу до виконання і жодним чином не стосується притягнення до відповідальності за невиконання вказівок, які містяться в окремій ухвалі).

Відповідно до проекту нової редакції ГПК України не планується відмовитися від інституту окремих ухвал в господарському процесі. Навпаки, згідно з ч. 2 ст. 247 суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (зокрема, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором.

Пропонована новела виглядає як логічне продовження вже раніше окресленої тенденції, що стала особливо актуальною в світлі впровадження у національну правову систему адвокатської монополії, — запровадити заборону зловживати процесуальними правами для адвокатів і представників сторін у процесі, порушення якої матиме наслідком дисциплінарну відповідальність адвокатів та втрату статусу представника для представника — не адвоката.

Тенденцію щодо часткового втілення зазначеної пропозиції в господарському процесі ми вбачаємо й сьогодні

у п. 5.13 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції», згідно з яким у разі зловживань процесуальними правами з боку учасників судового процесу представлених адвокатами, окремі ухвали можуть надсилатися також до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури для вирішення питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності в порядку Закону України від 5 липня 2012 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Очевидно, що метою пропонує новел є ідентифікація осіб, які зловживають знанням процесуального закону, з наступним притягненням їх до відповідальності органом, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Спеціальних заходів відповідальності за невиконання приписів окремої ухвали проектом нової редакції ГПК України не передбачено. Що ж до застосування заходів процесуального примусу (глава 9, статті 132–136), то вони природою своєю розраховані на учасників судового процесу, тоді як виконавці окремих ухвал, особи, котрим такі окремі ухвали адресуються, — це далеко не завжди учасники судового процесу. Вживанням у статтях 132 та 136 терміна «відповідних осіб» проблема не вирішується.

Таким чином, найбільш дієвою санкцією за зловживання процесуальними правами має всі підстави стати грошове стягнення (штраф) з особи, що допустила зловживання (ст. 136 проекту ГПК України). При цьому набуває актуальності застосування інших видів процесуальних покарань за недобросовісне користування процесуальними правами, оскільки все більшу поширеність і визнання отримують стандарти процесуальної мора-

лі, добросовісності, коректності поведінки тощо;

3) з одного боку, негативним фактором на сьогодні в аспекті вироблення механізму ефективної протидії зловживанню процесуальними правами є відсутність у суду належних правових можливостей для протистояння таким недобросовісним діям (бездіяльності), а з другого боку, як притягнення до відповідальності, так і застосування будь-яких заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами породжують проблему визначення допустимої міри суддівського розсуду при вирішенні вказаних питань.

Проект нової редакції ГПК України, як вбачається з його тексту, явно зловживає розширенням меж суддівського розсуду. На ґрунті загальної недовіри суспільства до судової системи та її представників (безпосередньо суддів) зростає у зв'язку із цим обурення: що таке суддівська дискреція та чим вона обіцяє стати після набрання чинності новим ГПК України: законодавчо встановленими межами дозволеного (дискреційні повноваження — право особи у разі ухвалення рішення з питання, віднесеного до її компетенції, діяти за певних умов на власний розсуд у межах закону) чи свавіллям без меж?

Сьогодні, наприклад, відповідно до тексту п. 1.2.5 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» пропонується господарським судам «ігнорувати» заяви (клопотання) про відводи суддям при їх повторному поданні, оскільки в таких випадках, як зазначається, господарський суд не позбавлений права, відмовивши в задоволенні наступної заяви (клопотання), продовжити розгляд справи, в якій заявлено такий відвід, із зазначення про це в протоколі судового засідання та в описовій частині судового рішення

з наведенням в останньому відповідних мотивів (додаткова ухвала як окремих процесуальний документ у такому разі не виноситься). Чинити так рекомендується при зловживанні сторін своїми процесуальними правами, однак ані визначення відповідного поняття, ані необхідних критеріїв для кваліфікації таких дій не наводиться. Пропонується лише розцінювати як зловживання учасником судового процесу своїми процесуальними правами, зокрема, подання ним другої і наступної заяв про відвід судді (суддів) господарських судів з одних і тих самих підстав, або хоча й з інших підстав, ніж у первісній заяві, але з таких, що з урахуванням обставин справи були або мали бути відомі заявникові під час подання ним первісної заяви, а отже, повинні були бути зазначені саме в ній. У такому випадку критерії зловживання процесуальним правом, з огляду на залишений суддям необмежений простір для суддівського розсуду, визначатимуться ними самостійно та/або ж здійснюватиметься це на рівні того чи іншого окремо взятого господарського суду з урахуванням тенденцій щодо єдності судової практики. Зрозуміло, що об'єктивність таких критеріїв буде сумнівною.

Проект нової редакції ГПК України не розв'язує, жодним чином не усуває цих проблем. У статті 44 наводиться лише невичерпний перелік дій, що можуть бути визнані судом зловживанням процесуальними правами залежно від конкретних обставин справи. Однак якими критеріями повинен керуватися суд при такому визнанні/невизнанні?

Здебільшого складно визначити, де закінчується право та починається зловживання, де саме пролягає відповідна межа (це питання відноситься не стільки навіть до права, скільки до сфери морального, філософського розуміння, залежить від інтересів того суб'єкта, який звернувся за захистом). Постає у зв'язку з цим також і питан-

ня, — як розуміти інститут суддівського розсуду: як обов'язок чи як правомочність? Якщо взяти за відправну точку тезу про те, що суддівський розсуд, це, безумовно, обов'язок і діяльність суду, то весь розсуд зводиться до «механічної» функції зі збору доказів, пошуку норм права, які підлягають застосуванню при вирішенні конкретного економічного конфлікту, а також ухвалення рішення у справі у точній відповідності до таких норм. Якщо ж припустити, що судова діяльність включає у себе не лише обов'язки, а й права, то інститут суддівського розсуду — досить складне утворення, яке дає можливість судді в кожному конкретному випадку при ухваленні рішення посилаючись на принцип свободи (свободи оцінки доказів, свободи вибору й обґрунтування рішення на підставі внутрішнього переконання тощо). Дефініція «свобода» належить швидше до сфери можливого, ніж належного, а отже, властива правомочностям. Обов'язки завжди чітко визначені, встановлені нормативно, мають конкретні межі здійснення. Правомочності ж охоплюють всю ту сферу процесуальних відносин, яка виходить за межі обов'язків. Насправді складно уявити, як можна підпорядкувати певним обов'язковим правилам розумову діяльність судді з оцінки будь-чого. Якщо ж інститут суддівського розсуду являє собою правомочність, то, як і всякому праву, йому не уникнути зворотного боку медалі — можливості зловживати наданим правом (як при вирішенні окремих процедурних питань, так і при винесенні судового акта (ухвали, рішення чи постанови) за наслідками розгляду справи в цілому). О. Папкова з цього приводу слушно зазначає, що визначення меж суддівського розсуду — це проблема запобігання зловживанню судом відповідним правом [31].

Не випадково зловживання протиставляється добрій совісті, морально-

ті, є порушенням суб'єктивних прав у межах належних прав, тобто є виходом за межі права під впливом суб'єктивних інтересів. Відсутність єдиного доктринального розуміння, а також законодавчого визначення поняття «зловживання правом», його чітких критеріїв, зіткнення суб'єктивних прав різних осіб призводить до того, що вирішення цих питань, урегулювання конфліктів інтересів здійснюється судом на основі одного лише суддівського розсуду. На небезпеку подібної практики звертав увагу ще В. Домоджо, наголошуючи на тому, що з питання щодо меж окремих прав може існувати множинність діаметрально суперечливих поглядів, і в пошуках цих меж суди, не маючи перед собою жодних загальних начал, легко можуть виявитися втягнутими у низку вирішальних і непоправних для окремих осіб, і небезпечних для самої стійкості судової системи, помилок [32]. Як цілком справедливо зауважив А. Юдін, бентежить той факт, що під виглядом боротьби зі зловживаннями процесуальними правами може відбутися применшення процесуальних прав осіб, що беруть участь у справі з боку суду, причому таке усічення процесуальних прав може бути пов'язане та нерозривно поєднане із застосуванням до відповідних осіб доволі відчутних санкцій [33, 61–68]. Саме тому, окрім встановленого в ГПК України обов'язку сторін добросовісно користуватися процесуальними правами, має бути максимально чітко сформульовано нормативне визначення поняття «зловживання процесуальними правами», встановлено як заходи процесуальної відповідальності, так і інші заходи процесуального примусу за зловживання процесуальними правами (саме щодо останніх, як зауважує А. Юдін, має бути на нормативному рівні встановлено пріоритет задля мінімізації суддівського розсуду в цьому питанні разом із вдосконаленням процесуаль-

ного регламенту, не пов'язаного з установленням заходів примусу, для попередження та виключення різноманітних форм процесуальних зловживань).

Водночас згідно з Законом України від 2 червня 2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» (пп. «а» п. 1 ч. 1 ст. 106) суддя бере на себе відповідальність за незаконну відмову в доступі до правосуддя (зокрема незаконну відмову в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду [34]. У статті 14 проекту ГПК України визначено також такі функції суду: керування судовим процесом, сприяння учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом, запобігання зловживанню учасниками процесу їх правами.

Таким чином, об'єктивно необхідним є визначення чітких критеріїв, на підставі яких дії учасників судового процесу можуть кваліфікуватись як зловживання процесуальними правами, оскільки, як вже зазначалося, у деяких випадках межа між зловживанням правом та добросовісною і розумною поведінкою є надто тонкою, навіть ілюзорною, що може призвести до безпідставного застосування негативних наслідків щодо учасників судового процесу (за численні, до прикладу, на думку суду, заяви, скарги, клопотання). Тут важливо не зневажити, щоправда, й того факту, що господарський процес є змагальним, а це означає активність поведінки сторін у справі, які зобов'язані вживати заходів до всебічного, повного дослідження всіх обставин справи (статті 43, 22 чинного ГПК України, статті 1, 8, 9, 12, 14 та інші проекту нової редакції ГПК України).

Як висновок, ст. 44 проекту ГПК України «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» доцільно доповнити положеннями такого змісту: *«Зловживанням процесуальними правами є діяння (дія та/або бездіяльність), яке полягає у реалізації учасниками судового процесу наданих їм цим Кодексом прав та повноважень всупереч їх призначенню, з протиправною заінтересованістю, що призвело та/або може призвести до завдання шкоди як публічним, так і приватним інтересам шляхом утруднення чи унеможливлення досягнення завдань господарського судочинства»*. Оскільки ст. 136 проекту ГПК України передбачає можливість накладення штрафу (як заходу процесуального примусу) на учасника судового процесу за зловживання процесуальними правами, то логічним було б доповнити проект ГПК України відповідною дефініцією.

У частині 9 ст. 130 проекту ГПК України термін «неправильних дій» замінити терміном «неправомірних дій» сторони.

Статті 75 та 135 вилучити з проекту ГПК України або ж доопрацювати з урахуванням уже усталеної практики ЄСПЛ задля забезпечення найбільш повної реалізації принципу змагальності сторін у господарському процесі, недопущення втручання у право власності на порушення гарантій, передбачених ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

У статті 247 проекту ГПК України доцільним є, щонайменше, передбачити спеціальні заходи відповідальності — санкції за невиконання приписів окремих ухвал господарського суду, оскільки їх адресат — це, як правило, не учасник судового процесу, особа, що жодним чином не пов'язана зі справою, яка розглядається судом. Без конкретної та невідворотної відповідальності за невиконання вказівок, які містяться в окремій ухвалі, інститут окремої

ухвали не стане дієвим. Водночас маємо глибоке переконання, що в умовах демократичного суспільства більш прогресивною була б все ж повна відмова від інституту окремих ухвал як пережитку часів радянської епохи.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. *Грель Я. В.* Злоупотребления сторон процессуальными права в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Грель Яков Валерьевич. — Новосибирск, 2006. — 26 с.
3. *Ермаков А. Н.* Арбитражное процессуальное правонарушение / А. Н. Ермаков // *Вестник СГАП.* — 2002. — № 3. — С. 122–126.
4. *Чечина Н. А.* Гражданские процессуальные отношения / Н. А. Чечина. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1962. — 68 с.
5. *Юдин А. В.* Злоупотребление правами в гражданском судопроизводстве / А. В. Юдин. — СПб. : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. — 360 с.
6. *Забродський А.* Зловживання правом як загальна тенденція процесу / А. Забродський // *Юридичний радник.* — 2006. — № 5. — С. 26–27.
7. *Фонова О. С.* Зловживання процесуальними правами учасниками господарського процесу / О. С. Фонова // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* — 2008. — Вип. 6 (74). — С. 187–199.
8. *Смітюх А. В.* Критерії та механізм кваліфікації зловживання процесуальними правами / А. В. Смітюх // *Юридичний радник.* — 2006. — № 6. — С. 56–57.
9. *Перекрестная О.* Заходи запобігання зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві / О. Перекрестная // *Юридична Україна.* — 2012. — № 2. — С. 93–96.
10. *Йоффе О. С.* Вопросы теории права / О. С. Йоффе, М. Д. Шаргородский. — М. : Госюриздат, 1961. — 380 с.
11. *Братусь С. Н.* Юридическая законность и ответственность. Очерк теории / С. Н. Братусь. — М. : Юридическая литература, 1976. — 215 с.
12. *Господарське процесуальне право* / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, Т. В. Степанова [та ін.] ; за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузува. — Харків : Одиссей, 2011. — 400 с.
13. *Катрич А. В.* Відповідальність як інститут господарського процесуального права / А. В. Катрич // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* — 2017. — Вип. 43. — Т. 1. — С. 154–156. — (Серія «Право»).
14. *Куцик К. В.* Щодо визначення поняття процесуального примусу в цивільному судочинстві / К. В. Куцик // *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* — 2016. — Вип. 41. — Т. 1. — С. 116–121. — (Серія «Право»).
15. *Лукіна І. М.* Цивільна процесуальна відповідальність: проблеми галузевої класифікації / І. М. Лукіна, В. А. Кройтор. — Дніпропетровськ : Ноулідж, 2013. — 480 с.
16. *Осадча О. Г.* Процесуальна відповідальність у системі юридичної відповідальності / О. Г. Осадча // *Актуальні проблеми держави і права.* — 2006. — Вип. 29. — С. 80–85.
17. *Базылев Б. Т.* Юридическая ответственность (теоретические вопросы) / Б. Т. Базылев. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. — 120 с.
18. *Самощенко Н. С.* Ответственность по советскому законодательству / Н. С. Самощенко, М. Х. Фарушкин. — М. : Юридическая литература, 1971. — 239 с.
19. *Проблеми теорії та практики цивільного судочинства* / В. В. Комаров, В. І. Тertiшніков, В. В. Баранкова [та ін.] ; за заг. ред. проф. В. В. Комарова. — Харків : Харків Юридичний, 2008. — 928 с.
20. *Рожнов О. В.* Підстави застосування заходів процесуального примусу / О. В. Рожнов // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* — 2015. — Вип. 20. — С. 164–167. — (Серія «Право»).
21. *Куцик К. В.* Заходи процесуального примусу, які застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання / К. В. Куцик // *Підприємництво, господарство і право.* — 2017. — № 4. — С. 19–23.
22. *Рожнов О. В.* Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом / О. В. Рожнов // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* — 2013. — Вип. 16. — С. 187–191. — (Серія «Право»).
23. *Коліна А. О.* Штрафні санкції в господарському процесі / А. О. Коліна // *Актуальні проблеми держави і права.* — 2012. — Вип. 66. — С. 427–434.
24. *Резнікова В. В.* Зловживання правом: поняття та ознаки / В. В. Резнікова // *Університетські наукові записки.* — 2013. — № 1. — С. 23–35.

25. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види / В. В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 95. — С. 31–36. — (Юридичні науки).
26. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми (початок) / В. В. Резнікова // Слово Національної школи суддів України. — 2013. — № 3 (4). — С. 124–137.
27. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми (продовження) / В. В. Резнікова // Слово Національної школи суддів України. — 2014. — № 2 (7). — С. 123–135.
28. Резнікова В. В. Проблеми протидії зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві / В. В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2012. — № 93. — С. 20–24. — (Юридичні науки).
29. Судитсья станет проще, но долше [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sud.ua/ru/news/publication/105014-proekt-gpk-suditsya-stanet-prosche-no-dolshe>
30. Рим Т. Я. Принцип змагальності за проектом ГПК: перспективи застосування / Т. Я. Рим [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uajcc.org/ru/prunzr-zmagalnosti-storin/>
31. Папкова О. А. Пределы судебного усмотрения в гражданском процессе / О. А. Папкова // Журнал российского права. — 1998. — № 2. — С. 102–107.
32. Анохин В. С. Злоупотребление процессуальными правами / В. С. Анохин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>
33. Юдин А. В. Злоупотребление правами в гражданском судопроизводстве / А. В. Юдин. — СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. — 360 с.
34. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page4>

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232 [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Proceedings of Ukraine and other legislative acts: draft Law of Ukraine dated March 23, 2017, № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. Grel Ya. V. Zloupotrebleniya storon protsessualnymi prava v grazhdanskom i arbitrazhnom protsesse [Abuses of parties to procedural rights in civil and arbitration proceedings], Novosibirsk, 2006, 26 p.
3. Ermakov A. N. Arbitrazhnoe protsessualnoe pravonarushenie [Arbitration Proceedings Law], *Vesnik SGAP*, 2002, no. 3, pp. 122–126.
4. Chechina N. A. Grazhdanskie protsessualnye otnosheniya [Civil procedural relations], Leningrad: Izd-vo LGU, 1962, 68 p.
5. Yudin A. V. Zloupotrebleniya pravami v grazhdanskom sudoproizvodstve [Abuse of Rights in Civil Proceedings], Sankt-Peterburg: Izd. dom S.-Peterb. gos. un-та, 2005, 360 p.
6. Zabrodskiy A. Zlovzhyvannia pravom iak zahalna tendentsiia protsesu [Abuse of law as a general tendency of the process], *Iurydychnyi radnyk*, 2006, no. 5, pp. 26–27.
7. Fonova O. S. Zlovzhyvannia protsesualnymi pravamy uchasnykamy hospodarskoho protsesu [Abuse of procedural rights by the participants of the economic process], *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 2008, Issue 6 (74), pp. 187–199.
8. Smitiukh A. V. Kryterii ta mekhanizm kvalifikatsii zlovzhyvannia protsesualnymi pravamy [Criteria and mechanism of qualification of abuse of procedural rights], *Iurydychnyi radnyk*, 2006, no. 6, pp. 56–57.
9. Perekrestnaia O. Zakhody zapobihannia zlovzhyvanniu protsesualnymi pravamy v hospodarskomu sudochynstvi [Measures to prevent abuse of procedural rights in economic legal proceedings], *Iurydychna Ukraina*, 2012, no. 2, pp. 93–96.
10. Yoffe O. S., Shargorodskiy M. D. Voprosy teorii prava [Questions of the theory of law], Moskva: Gosyurizdat, 1961, 380 p.
11. Bratus S. N. Yuridicheskaya zakonnost i otvetstvennost. Ocherk teorii [Legal legality and responsibility. Theory], Moskva: Yuridicheskaya literatura, 1976, 215 p.
12. Hospodarske protsesualne pravo [Commercial procedural law], Kharkiv: Odissei, 2011, 400 p.
13. Katrych A. V. Vidpovidalnist iak instytut hospodarskoho protsesualnoho prava [Responsibility as an Institute of Economic Procedural Law], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 2017, Issue 43, vol. 1, pp. 154–156.
14. Kutsyk K. V. Shchodo vyznachennia poniattia protsesualnoho prymusu v tsyvilnomu sudochynstvi [Concerning the definition of the concept of procedural coercion in civil proceedings], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 2016, Issue 41, vol. 1, pp. 116–121.
15. Lukina I. M., Kroitor V. A. Tsyvilna protsesualna vidpovidalnist: problemy haluzevoi klasyfikatsii [Civil procedural liability: problems of branch classification], Dnipropetrovsk: Noulidzh, 2013, 480 p.
16. Osadcha O. H. Protsesualna vidpovidalnist u systemi iurydychnoi vidpovidalnosti [Process liability in the system of legal responsibility], *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 2006, Issue 29, pp. 80–85.

17. Bazylev B. T. Yuridicheskaya otvetstvennost (teoreticheskie voprosy) [Legal liability (theoretical questions)], Krasnoyarsk: Izd-vo Krasnoyar. un-ta, 1985, 120 p.
18. Samoshchenko N. S., Farukhin M. Kh. Otvetstvennost po sovetскому zakonodatelstvu [Responsibility for Soviet Legislation], Moskva: Yuridicheskaya literatura, 1971, 239 p.
19. Problemy teorii ta praktyky tsyvilnoho sudochynstva [Problems of the theory and practice of civil justice], Kharkiv: Kharkiv Iurydychnyi, 2008, 928 p.
20. Rozhnov O. V. Pidstavy zastosuvannya zakhodiv protsesualnoho prymusu [Grounds for the application of measures of procedural coercion], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 2015, Issue 20, pp. 164–167.
21. Kutsyk K. V. Zakhody protsesualnoho prymusu, iaki zastosovuyutsia do porushnykiv poriadku v zali sudovoho zasidannya [Measures of Procedural Coercion, Applicable to Offenders of Order in the Hall of the Court], *Pidpriemnystvo, gospodarstvo i pravo*, 2017, no. 4, pp. 19–23.
22. Rozhnov O. V. Tymchasove vyluchennia dokaziv dlia doslidzhennia sudom [Temporary extraction of evidence for trial by the court], *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 2013, Issue 16, pp. 187–191.
23. Kolina A. O. Shtrafni sanktsii v hospodarskomu protsesi [Penalties in the economic process], *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 2012, Issue 66, pp. 427–434.
24. Rieznikova V. V. Zlovzhyvannia pravom: poniattia ta oznaky [Abuse of law: notions and characteristic], *Universytetski naukovyi zapysky*, 2013, no. 1, pp. 23–35.
25. Rieznikova V. V. Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi: poniattia, oznaky, vydy [Abuse of procedural rights in economic legal proceedings: notions, signs, types], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 2013, no. 95, pp. 31–36.
26. Rieznikova V. V. Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy: hospodarsko-protsesualnyi aspekt problemy (pochatok) [Abuse of procedural rights: the economic-procedural aspect of the problem (beginning)], *Slovo Natsionalnoi shkoly sudiv Ukrainy*, 2013, no. 3 (4), pp. 124–137.
27. Rieznikova V. V. Zlovzhyvannia protsesualnymy pravamy: hospodarsko-protsesualnyi aspekt problemy (prodovzhennia) [Abuse of procedural rights: the economic-procedural aspect of the problem (continued)], *Slovo Natsionalnoi shkoly sudiv Ukrainy*, 2014, no. 2 (7), pp. 123–135.
28. Rieznikova V. V. Problemy protydiv zlovzhyvanniu protsesualnymy pravamy v hospodarskomu sudochynstvi [Problems of counteracting abuse of procedural rights in economic legal proceedings], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 2012, no. 93, pp. 20–24.
29. Suditsya stanet proshche, no dolshe [The trial will be simpler, but longer]. Available at: <http://sud.ua/ru/news/publication/105014-proekt-gpk-suditsya-stanet-prosche-no-dolshe>
30. Rym T. Ia. Pryntsyp zmagalnosti za proektom HPK: perspektyvy zastosuvannya [The principle of competition under the draft IPC: prospects for application]. Available at: <http://uajcc.org/ru/prunzp-zmagalnosti-storin/>
31. Papkova O. A. Predely sudeyskogo usmotreniya v grazhdanskom protsesse [Limits of judge's discretion in / the civil process], *Zhurnal rossiyskogo prava*, 1998, no. 2, pp. 102–107.
32. Anokhin V. S. Zloupotreblenie protsessualnymi pravami [Abuse of procedural rights]. Available at: <http://voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>
33. Yudin A. V. Zloupotreblenie pravami v grazhdanskom sudoproizvodstve [Abuse of rights in civil proceedings], Sankt-Peterburg: Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta, 2005, 360 p.
34. Pro sudoustrii i status sudiv: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII [On the Judicial System and the Status of Judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016 № 1402-VIII]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page4>

Рєзнікова В. Відповідальність у господарському процесі за зловживання процесуальними правами та заходи процесуального примусу

Анотація. Статтю присвячено висвітленню існуючих у сучасній процесуалістиці підходів до визначення поняття й ознак господарсько-процесуальної відповідальності, співвідношення господарської процесуальної відповідальності з процесуальним примусом.

Сформовано перелік підстав застосування заходів процесуального примусу відповідно до проекту нової редакції Господарського процесуального кодексу України. Проаналізовано передбачені проектом заходи процесуального примусу: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; штраф.

Визначено ознаки зловживання правом загалом, а також зловживання процесуальним правом зокрема. Надано, з огляду на виокремлені ознаки, доктринальні дефініції термінам «зловживання правом» і «зловживання процесуальним правом». Досліджено існуючі на сучасному етапі розвитку господарського судочинства в Україні проблеми протидії зловживанню процесуальними правами в контексті фахового обговорення проекту ГПК України, напрацьовано пропозиції щодо його доопрацювання і вдосконалення.

Ключові слова: процесуальна відповідальність, господарсько-процесуальна відповідальність, процесуальний примус, господарсько-процесуальний примус, заходи процесуального примусу, заходи процесуального примусу в господарському судочинстві, зловживання правом, зловживання процесуальним правом, зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві

ві, відповідальність за зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві, протидія зловживанню процесуальними правами в господарському судочинстві.

Резникова В. Ответственность в хозяйственном процессе за злоупотребление процессуальными правами и меры процессуального принуждения

Аннотация. Статья посвящена освещению существующих в современной процессуалистике подходов к определению понятия и признаков хозяйственно-процессуальной ответственности, соотношению хозяйственной процессуальной ответственности с процессуальным принуждением.

Сформирован перечень оснований применения мер процессуального принуждения согласно проекту новой редакции Хозяйственного процессуального кодекса Украины. Проанализированы предусмотренные проектом меры процессуального принуждения: предупреждение; удаление из зала судебного заседания; временное изъятие доказательств для исследования судом; штраф.

Определены признаки злоупотребления правом в целом, а также злоупотребления процессуальным правом в частности. Предоставлены, учитывая выделенные признаки, доктринальные дефиниции терминам «злоупотребление правом» и «злоупотребление процессуальным правом». Исследованы существующие на современном этапе развития хозяйственного судопроизводства в Украине проблемы противодействия злоупотреблению процессуальными правами в контексте профессионального обсуждения проекта ХПК Украины, наработаны предложения по его доработке и совершенствованию.

Ключевые слова: процессуальная ответственность, хозяйственно-процессуальная ответственность, процессуальное принуждение, хозяйственно-процессуальное принуждение, меры процессуального принуждения, меры процессуального принуждения в хозяйственном судопроизводстве, злоупотребление правом, злоупотребление процессуальным правом, злоупотребление процессуальными правами в хозяйственном судопроизводстве, ответственность за злоупотребление процессуальными правами в хозяйственном судопроизводстве, противодействие злоупотреблению процессуальными правами в хозяйственном судопроизводстве.

Rieznikova V. Responsibility in the Economic Process for Abuse of Procedural Rights and Measures of Procedural Coercion

Annotation. The article is devoted to the coverage of the approaches existing in modern processualism to the definition of the concept and features of economic-procedural responsibility, the ratio of economic procedural liability with procedural coercion.

A list of grounds for the application of measures of procedural coercion under the draft new edition of the Commercial Procedural Code of Ukraine has been formed. The measures foreseen by the project for procedural coercion are analyzed: prevention; Removal from the courtroom; Temporary seizure of evidence for trial by a court; fine.

The signs of abuse of the law as a whole, as well as abuse of procedural law in particular. Given the distinguished features of the doctrinal definitions of the terms «abuse of law» and «abuse of procedural law» is provided. The problems of counteracting abuse of procedural rights in the context of the professional discussion of the draft new edition of the Commercial Procedural Code of Ukraine existing at the present stage of economic legal process development in Ukraine have been explored, proposals for its improvement and improvement have been developed.

Key words: procedural responsibility, economic and procedural responsibility, procedural coercion, economic-procedural coercion, measures of procedural coercion, measures of procedural coercion in economic legal proceedings, abuse of law, abuse of procedural law, abuse of procedural rights in economic legal proceedings, liability for abuse of procedural rights in Economic legal proceedings, opposition to abuse of procedural rights in economic legal proceedings.